

УДК 316.628

Александров Д.В., Солоненко А.М.

ОСВІТНІ ПОТРЕБИ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА З ПОЗИЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Проблему освітніх потреб молоді в антропологічному контексті правомірно розглядати як світоглядну і теоретико-методологічну підставу розбудови сучасної розвивальної освіти в країні. Перспективним в цьому напрямі є обґрунтування системи освіти як антропологічної практики, практики „олюднення”, а не тільки системи заходів по отриманню суспільно необхідних знань, умінь і навичок. Соціально-антропологічний підхід дозволяє поглянути на освітні потреби української молоді в ситуації культурного плюралізму як на ухвалення певних моделей поведінки, що формуються не державою, ідеологією або культурою, а певним суб’єктивним вибором молодої людини. Найгостріше зазначена проблема постає в кризових умовах життя суспільства, коли зміна потребово-мотиваційних і ціннісно-регулятивних механізмів освітньої діяльності ініціюють активність суб’єкта, його здатність проявляти інтелектуальну і духовну самостійність в світі розрізнених культурних орієнтирів і мінливих освітніх тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З методологічної точки зору дослідження потребових станів, інтересів в будь-якій сфері соціального відтворення є доволі складною, багатоаспектною науковою проблемою, яка має розгалужене предметне і проблемне поле. Адже, кожна з дисциплін суспільствознавчого циклу крізь призму свого предмету приділяє уваги лише певній стороні проблематики освітніх потреб: культурно-історичній, морально-етичній, екзистенціалістській, ціннісно-емоційній, прагматико-інноваційній тощо. Як наслідок в суспільствознавчому дискурсі співіснують концептуально різні інтерпретації такого явища як „освітня потреба”, що вказує на необхідність перш за все її визначення в антропологічному світлі.

Оскільки для соціальних антропологів визначальною є теза про „відкритість”, „незавершеність” людського буття, дослідження освітніх потреб як прагнення до нових освітніх ресурсів становить достатньо перспективне дослідницьке поле. Зазначимо, що звернення у цьому питанні до соціальної антропології є виправданим в силу розуміння людини як самоцінності поза відношенням до інституту держави, та розуміння освіти як атрибутивної характеристики людського буття, а не як однієї з форм соціальної комунікації і взаємодії.

У своєму арсеналі соціальна антропологія має чимало ідей, що пояснюють фундаментальні засади становлення людини з властивими їй потребами, прагненнями, орієнтаціями. Одні вчені покладаються на людську психіку, розмірковуючи про ціннісно-мотиваційні сторони освітньої практики, інші – намагаються вмістити освітні потреби в прагматичні рамки особистої вигоди, тоді як треті – звертаються до аналізу традицій та надіндивідуальних культурних зразків поведінки. Праксеологічна і аксіологічна інтерпретація освітніх потреб яскраво охоплюється предметом педагогічної антропології. Одні вчені вважають, що педагогічна антропологія є емпіричною теорією і філософським аналізом понять педагогіки. Інші вбачають її основне завдання в розгортанні теорії особистості і її генезису. Треті оцінюють її як науку про міждисциплінарне поле освітньої комунікацій, в які вступає молода людина. Кожен з цих напрямків під певним кутом зору розкриває антропологічну роль освітніх потреб як одного з чинників розвитку людства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активне застосування в буденній свідомості, а також чималі інтерпретації в довідковій науковій літературі забезпечили категоріям „освіта” і „потреба” певне коло значень. Зокрема, освіту в найширшому сенсі можна розуміти як надання людині належного, визнаного в суспільстві „образу”, який потрібно наслідувати. Відповідно, як педагогічна категорія „освіта” позначає форму організованого процесу руху людини до цього образу, зразку-носія характерних рис і якостей умовно кажучи „досконалої” людини. В антропологічному ключі освіта інтерпретується як „процес і результат подолання природного в людині і формування людського в людині” [1, с. 44]. Ми схилиємося до найбільш загального визначення освіти як процесу і результату оволодіння соціально значущим досвідом людства, втіленим в знаннях, уміннях, творчій діяльності і емоційно-ціннісному відношенні до світу.

В свою чергу, у визначенні поняття „потреба” ми схилиємося до найбільш узагальненого тлумачення як виборчої залежності живих організмів від чинників зовнішнього середовища, істотних для самозбереження і саморозвитку, або як нестачі в будь-чому необхідному для підтримки життєдіяльності людської особи, соціальної групи, суспільства в цілому, як внутрішній спонукач активності [2].

Отже, за таких теоретико-методологічних підстав під освітньою потребою ми розуміємо стан суб’єкта в освітньому просторі, який виявляється і як інтенція, що визначається диспозицією суб’єкта в полі освітніх послуг, і як суб’єктивний потяг, прагнення до знань, умінь і навичок. Не дивлячись на мінливість і умовно кажучи „пластичність” детермінант людської поведінки, тобто на взаємообумовленість потреб, інтересів, мотивів, прагнень і їх щільне поєднання в конкретній ситуації,

освітня потреба розглядається нами як визначальний феномен, що обумовлює якість більш складних освітніх орієнтацій і інтересів. В середині ХХ ст. А. Гелен в праці „Про систематику антропології” (1942) писав з цього приводу наступне: „Якби спонуки і потреби не ставали цілеспрямованими інтересами тільки під впливом обставин свого виконання, вони б не випробували і ніякого змістовного наповнення фантазії мети. А без цього знову-таки не вдалося б зберегти зміст спонук під час зміни зовнішніх обставин, і не було б ніякої діяльності, що слугує майбутньому виконанню спонук” [3, с. 193].

Зрозуміло, що на відміну від тваринного світу, де умови і способи задоволення потреб є *a priori* визначеними, інстинктивно заданими, в людському середовищі має місце складна, багаторівнева взаємодія з відтворення, структуризації, реорганізації умов, необхідних для задоволення освітніх потреб суб'єктів. Останні в функціональному сенсі не є природженими, а отримується в процесі виховання і навчання, тоді як освіта виявляється не просто як придбання знань і умінь шляхом вдосконалення існуючих у суб'єкта здібностей, а як становлення системи соціальних якостей індивідуально неповторної особистості.

Згідно ідеї, що висловлювалась щонайменше за часів Гельвеція, освіта надає людині все необхідне, щоб вчитись володіти собою, не потрапляючи в залежність від інших. Як певним чином організована діяльність вона призводить до розуміння сенсу цінностей людства, способів їх освоєння і критеріїв їх відбору, і стає можливою завдяки сформованості освітніх потреб молодого покоління, яке тільки вчиться правильно орієнтуватись в ціннісно-смісловому потоці подій.

На думку Г. Гегеля, освітні потреби будуються на необхідності приведення суб'єктної одиничності до загальності. Мова йде саме про подолання сфери безпосереднього споглядання і піднесення до сутнісного знання, встановлення людиною меж „здатності своєї думки”. В цьому контексті важливою ознакою освітніх потреб визнається безкорисливість пізнання, тобто пізнання і інтерпретація предметів такими, які вони існують в їх своєрідності, без будь-якої особистої вигоди для суб'єкта.

Поняття „освітня потреба” від часів Г. Гегеля стає тісно пов'язаним з феноменом культури і виявляється в світлі специфічного антропогенного способу перетворення природних задатків і можливостей. Вважаючи, що не існує меж збільшення розмаїття людських потреб, антропологічний розвиток Г. Гегель ілюструє порівнянням потреб тварини і людини: „Тварина володіє обмеженим колом засобів і способів задоволення своїх обмежених потреб. Людина доводить свою загальність, перш за все створенням різноманіття потреб і засобів, а потім розрізненням в конкретній потребі окремих частин і сторін” [4, с. 218].

Як пізніше зазначив Х.Гадамер („Істина і метод”, 1960): „Кожен окремих індивід, що піднімається від своєї природної суті в сферу духу, знаходить в мові, звичаях, суспільному устрої свого народу задану субстанцію, якою він бажає оволодіти, як це буває при навчанні мови. Таким чином, цей окремих індивід постійно знаходиться на шляхах освіти, і його природність постійно знімається пропорційно з тим, що світ, в який він вростає, утворюється людською мовою і людськими звичаями” [5, с. 55-56].

Прогресивний потенціал освітніх потреб простежується і в гуманістичних поглядах Е.Фрома („Мати чи бути”, 1976). Антропологічна цінність цього феномену вбачається в збереженні культурного виміру існування людини, розвитку її здібностей і збільшенні можливостей, в самому процесі самопізнання. Згідно вченому, в процесі реалізації освітніх потреб людина створює нові комбінації з елементів досвіду, привносить новизну як в свою суб’єктивну, так і в об’єктивну реальність, структурує нові практики і більш ефективні механізми взаємодії з середовищем життєдіяльності. За Фромом, два модуси буття „мати” і „бути” визначають відмінність і в системі потреб. Модус володіння орієнтує на споживання і задоволення виключно рутинних потреб, модус буття спрямований на задоволення складних творчих потреб, пов’язаних не тільки з підтримкою фізичного існування, а і з вдосконаленням особистості і суспільства в цілому. Отже, в інструментальному зрізі антропогенетична функція освітніх потреб полягає в продукуванні пошуково-творчих здібностей індивідів, подоланні обмеженості історично сформованих форм буття.

Антропологічний погляд на освітні потреби притаманний працям сучасного німецького філософа Ю. Хабермаса („Пізнання і інтерес”, 1963), на думку якого освітні потреби і інтереси складають джерело магістральних прагнень людства, детермінант соціокультурної і цивілізаційної специфіки. Цінні ідеї стосовно антропологічної ролі освітніх потреб можна знайти і в працях сучасних дослідників: С.С.Батеніна, В.В.Гречаного, Є.В.Ільєнкова, В.І. Стрельченко.

Вочевидь, освітні потреби відіграють значну роль в процесі самоствердження людини, забезпечуючи і спрямовуючи процес пізнання, визначаючи соціальні якості індивіда, вектор його цільових орієнтацій. Дослідження освітніх потреб студентства як суб’єктивних характеристик об’єктивних умов життя молоді дозволяє поставити „діагноз” освітній ситуації в країні, відшукати механізми регуляції окремих підсистем сучасної освітньої реформи. За умов з одного боку демократичних перетворень, становлення ринкових відносин, злету політичної активності на Україні, а з іншого – погіршення ставлення населення до інституту освіти, трансформації освіти у сферу споживання, відсутністю узгодженої освітньо-

виховної політики, саме антропологічний вимір дозволяє зрозуміти зміст та вектор орієнтацій студентства в освітній ситуації, що склалась.

Слід відзначити, що на сьогодні в світі налічується найбільш численне покоління молодих людей ніж будь-коли (більше 1 мільярда віком від 15 до 24 років). Як окрема соціально-демографічна група, молодь завдяки соціально-психологічним особливостям віку (лабільність, активність, креативність, максималізм), а також специфіці соціального стану (маргінальна, невизначена в соціальній структурі), є яскравим індикатором загально-соціального і антропологічного розвитку. Ця група є більш здатною до соціального експериментування, випробування різних моделей і зразків соціальної поведінки і стилів життя. У середовищі молоді найбільш виразно проявляються альтернативні культурні зразки, в яких „експериментальним” шляхом здійснюється випробування інновацій, прогресивних ідей, новітніх освітніх зразків. Сучасна молодь з одного боку найбільш відрита і адаптивна до якісно нових соціокультурних реалій, а з іншого боку – гостро реагує на екстремальні умови „перехідного періоду”, оскільки тільки починає вибудовувати життєву стратегію, формувати сталі переконання.

На сьогоднішній день вироблено міжнародний консенсус відносно регламентації освіти молоді, визначення стандартів, системи її організації і контролю. Основні світові нормативно-правові та організаційно-методичні стандарти освіти молоді активно впроваджуються ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями впродовж останніх десятиліть. Зокрема, на 47-ій сесії Міжнародної конференції з освіти в Женеві (8-11 вересня 2004 р.) проблема „Задоволення освітніх потреб молоді на користь глобалізації з людським обличчям” визначалась як одна з пріоритетних, викликала чимало дискусій в методичній і дидактичній площинах. Слід також вказати на міжнародний законопроект „Дакарська декларація” (квітень 2000 р.), який регламентує вільне задоволення освітніх потреб молоді на основі рівного доступу до необхідних програм навчання, а також придбання життєвих навичок.

Отже, нормативно-правова база, ринково-орієнтовані соціальні практики та динаміка субкультурних стилів у глобалізованому світі сприяють максимізації принципу свободи молоді у виборі освітніх послуг, прагненні до високого стандарту якості освіти, гедонізму, товариськості і експресивності, дозвільневій орієнтації навчання. Характерною особливістю освітніх потреб сучасного студентства стає орієнтація на інноваційні форми спілкування, прагнення до яскравості і зовнішньої стилізації, приналежності до нового, прогресивного стилю. На освітні потреби накладає свій відбиток споживчий стиль життя, вплив різноманітних тенденцій-атракторів.

Слід також зазначити, що в освітній ситуації, що склалась існують небезпечні регресивні тенденції. У структурі потреб сучасної молоді освіта

хоча і займає одне з важливих місць, проте необхідність її отримання диктується не стільки саме освітньою орієнтацією, прагненням до саморозвитку і самореалізації, скільки традиційною установкою „мати вищу освіту”, прагматичною оцінкою попиту і пропозиції на ринку праці, а також певною мірою як „обов’язок” перед батьками. Ця освітня тенденція є проявом сучасного етапу економізації суспільства, оскільки в умовах ринкових відносин цей тип мотивації швидше і раціональніше забезпечує матеріальний успіх для молоді людини. Хоча, слід зазначити, що такий прагматизм часто призводить до падіння інтелектуального потенціалу і відтворення бездуховності молоді. В антропологічній перспективі сучасна світова прагматизація масової свідомості неминуче позначиться на духовній складовій молоді і загалом якості суспільного відтворення.

Оскільки „зовнішній” вплив на студентську молодь відбувається шляхом її включення в спорадичну, ринково орієнтовану систему способів самореалізації, а також через приєднання до широкого масиву соціокультурних здобутків, сучасний процес формування потреб студентства відбувається в умовах вибору між найбільш „життєздатними” соціокультурними зразками. Виявляючись як детермінанти включення молоді в систему освітніх практик, освітні потреби розпочинають процес розбудови людиною самої себе, своєї автентичності під час вибору різноманітних моделей ідентифікації і саморепрезентації. При цьому характерна відсутність ідеологічного впливу і можливість вирватися за рамки повсякденності створюють передумови для творчо-пошукової поведінки студентської молоді в різних галузях суспільного життя.

В соціально-антропологічному світлі зазначимо чинники, що, на нашу думку, значною мірою впливають на сучасні механізми формування освітніх потреб студентської молоді: 1) багатовікові соціокультурні моделі, які студенти засвоюють і опосередковують своєю діяльністю; 2) глобалізаційні зміни в системі освіти, вплив зовнішніх тенденцій-атракторів, ринкові зміни; 3) соціально-педагогічна ситуація, в якій знаходиться студент, переплетення його численних зв’язків і відносин з іншими суб’єктами освітнього процесу; 4) новітні освітні стратегії, що дозволяють ефективно орієнтуватись на ринку освітніх послуг, в засвоєнні інформації; 5) суб’єктивна інтенція до пізнання нового, невідомого, до самопізнання.

Не будучи вичерпаними, вищенаведені чинники наочно ілюструють складність проблеми і невідкладність ухвалення ефективних і можливо новаторських мір для ефективного підвищення якості освіти студентської молоді за рахунок цілеспрямованого формування освітніх потреб, вказують на правомірність переходу від соціоцентризму до антропоцентризму у сфері освіти (коли на перший план виходить ідея саморозвитку як процесу

позитивного перетворення особистісних якостей індивіду, а ключовою ланкою виступає свобода самореалізації).

Таким чином, одним з безумовних викликів нашого часу є вимога професійно забезпеченого вирішення проблеми відтворення людського і людяності. Такі цінності як самостійність, самобутність, самосвідомість, самореалізація людини, її індивідуальність і унікальність в умовах антропологічної кризи повинні визначати зміст і сенс освітньої діяльності. Зі всіх форм суспільної практики саме освіта намагається вирішувати цю проблему. Відрадно, що у низці сучасних концепцій і програм розвитку освіти з'являється якісно нове вимірювання – антропологічне. Фактично мова йде про постановку для освіти завдання стати універсальною формою розвитку базових, „родових” здібностей молоді людини, що дозволяють будувати і відстоювати власну людяність, бути не тільки матеріалом і ресурсом соціального виробництва, а і справжнім суб'єктом культури і історичних подій.

Процес надання сучасній вищій освіті антропологічного змісту передбачає постановку та вирішення довгострокових освітніх цілей, серед яких формування мотиваційно-потребової сфери особистості займає вагоме місце. Сучасній вищій освіті пред'являються якісно нові завдання, реалізація яких ускладнюється через антропологічне обмеження поколінної дистанційності. Тоді як все більше стає зрозумілим, що за своєю значущістю проблема формування освітніх потреб студентства може бути порівняна з проблемами методики навчання і методології освіти загалом.

Висновки. Сьогодні як ніколи існує потреба в системному переосмисленні соціально-філософських, соціально-психологічних і соціально-педагогічних основ сучасних гуманітарних практик з погляду їх власне антропологічної модальності. Принципово необхідна гармонізація систем знань соціальної антропології як вчення про призначення людини, педагогічної антропології як вчення про розвиток базових здібностей людини в освіті, психологічній антропології як вчення про закономірності розвитку людини в межах її індивідуального буття. Особливої ваги набувають практики так би мовити взрощування „власне людського в людині”, де відбувається усвідомлене і цілеспрямоване проектування таких життєвих ситуацій, в яких стає можливим самовизначення молоді, отримання суб'єктності, саморозвиток і самоосвіта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кусжанова А.Ж. К теории образования: философские и социологические проблемы / А.Ж. Кусжанова. – Оренбург, 1993. – 140 с.
2. Електронний ресурс – www.voppsy.ru/dictionary.htm

3. Гелен А. О систематике антропологии / А.Гелен // Проблема человека в западной философии: переводы / сост. и послесл. П.С.Гуревича; общ. ред. Ю.Н.Попова. – М.: Прогресс, 1988. – С. 152-201.
4. Гегель Г.В.Ф. Философия права/ Г.В.Ф. Гегель // Сочинения. – М.; Л.: Соцэкгиз, 1935.
5. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики / Г.-Г.Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

АНОТАЦІЯ

Александров Д.В., Солоненко А.М. Освітні потреби студентства з позиції соціальної антропології. В статті освітні потреби розглядаються як інструмент соціокультурного конструювання реальності, чинник антропогенезу. Показано, що в умовах сучасного культурного плюралізму, молодь стає активним суб'єктом формування ціннісно-нормативних систем, соціокультурних моделей і стилів життя перехідного суспільства.

Ключові слова. *Освіта, потреби, антропогенез, студентська молодь.*

АННОТАЦИЯ

Александров Д.В., Солоненко А.Н. Образовательные потребности студенчества с позиции социальной антропологии. В статье образовательные потребности рассматриваются как инструмент социокультурного конструирования реальности, антропогенетический фактор. Показано, что в условиях современного культурного плюрализма, молодежь становится активным субъектом формирования ценностно-нормативных систем, социокультурных моделей и стилей жизни переходного общества.

Ключевые слова. *Образование, потребности, антропогенез, студенческая молодежь*

SUMMARY

Aleksandrov D.V., Solonenko A.M. Educational needs of students from a position of social anthropology. In the paper educational needs are examined as an instrument of the socio-cultural constructing of reality, factor of anthropogenesis. It is shown that in modern cultural pluralism, youth becomes active subject, which forms valued-normative systems, socio-cultural models and lifestyles in transitional society.

Keywords. *Education, needs, anthropogenesis, student's youth*